

עקדת סודות

ביטאון ההיבויג הדתי | אייר-סיון-חמון חשע"ז | 783 (7)

דזייאודרנ

מה הח"כים יכולים ללמוד מהקיבוצים?

תובנות על חוק השבת שעל הפרק

נדב ברמן שיפמן

הפעלת תחבורה ציבורית בשבת
לעניות דעתי, הפעלת תחבורה ציבורית בהיקף מוגבל, היא חובה בסיסית שהמדינה צריכה לספק למי שצריכים להגיע לקיריהם (ביקור הורים זקנים השוהים בבית חולים, למשל). העובדה שהמדינה אינה מספקת אפשרות כזו היא בעיני חילול ה': חילונים הקוקים לתחבורה ציבורית לשם כך, ואין באפשרותם להגיע ליעדם, מאשימים בכך - במידה רבה של צדק - את הציבור הדתי: בתוך כך, ההתמקדות של הטיעון החילוני בזכות לבילוי בשבת, מסיטה את מבטו של הציבור הדתי מהנושאים החמורים ביותר הקשורים לתחבורה ציבורית בשבת, ולפיכך משחקת תפקיד פרדוקסלי בנתינת אפשרות לציבור הדתי להתחמק מנושאים אלה.

נושא השבת, עולה תדיר לסדר היום הציבורי, ולאחרונה עלה לדיון נרחב בגליון 76 של דעות. בגליון עלו נקודות חשובות בנושא השבת, בהקשר ל'חוק השבת' המוצע ע"י חברי הכנסת מיקי זוהר, עמנואל טרכטנברג, אלעזר שטרן ורחל עזריה. כיוון שאני סבור שיש בהצעת חוק זו רכיבים ראויים, כמו הפעלת תחבורה ציבורית בשבת בהיקף מצומצם, תוך שימוש ברכבים קטנים והיברידיים, דומני שכאי לשים לב לחלקים בהצעת החוק המציעים שינויים בעייתיים בהסדרי המסחר בשבת. לא זו בלבד ששינויים אלה צפויים להכשיל את יכולתו של החוק להתקבל בכנסת, הם גם אינם מתיישבים עם ערכי השבת במסורת היהודית, וכפי שהוצגו באמנת גביון-מדן, שיוחמי החוק טוענים כי הייתה נר להגליחם. אבקש להתייחס כאן לשתי נקודות: הפעלת תחבורה ציבורית בשבת, ושאלת המסחר.

הרצון 'להתפשר' עם מסחר הקיים בשבת במקומות מסוימים במדינת ישראל, צריך לפגוע בצביון השבת בשאר האזורים. בהצעת חוק השבת כתוב בסעיף 6.d:לא תיאסר פתיחתם בשבת של מרכזי קניות הפועלים באזורי תעשייה ומסחר כהגדרתם בחוק זה ובלבד שלא יפתחו לפני שעות אחר הצהריים של יום השבת.

ערך 'עונג השבת' שבשמו יפתחו מוסדות תרבות (דבר הנראה לי סביר) ומסעדות, יגרוור קרוב לודא גם פתיחת קניינים. משיפתחו קניינים בשבת, קשה להניח שתנויות מסחריות המצויות בהם יישאו סגורות. איני מבין מדוע בשם הרצון להתחשב בחילונים הדרים בעירנו (טיעון חשוב אותו העלתה תהילה נחלון בגליון דעות 76), צריך להחיל פתרון חוקי כוללני על המדינה, אשר יאפשר לקניינים בכל המדינה לפתוח את שעריהם בכל שבת אה"צ, ובכך לכפות על עובדים עניים – ובלבל זאת חילונים – להפך את יום המנוחה השבועי שלהם.

אמנת גביון-מזן קובעת במפורש ש"מוסדות מסחריים יהיו סגורים בשבת". הרב מרן מוסיף בדברי ההסבר שלו ש"אינטרסים כלכליים של מוסדות מסחריים יידחו מפני השבת, ומפעלים ומוסדות מסחריים יהיו סגורים בשבת". בנוסף, האמנה מציינת כי "מקומות בילוי הפתוחים בשבת ישתנו יום אחר בשבוע".

תנאי זה הוא מהותי, כי הוא מפעיל סנקציה כלכלית על בעלי קניינים, כדי שהם ימנעו מלנצל את האפשרות שייתן להם החוק למקסם את שעות הפתיחה שלהם על גבם של עובדים חלשים, שייאלצו שלא להיות עם קיריהם בשעות אלה של יום המנוחה. תנאי זה גם יוצר הגיות כלכלית כלפי בעלי עסקים שלא יפתחו בשבת, שמחזור העסקים שלהם ייפגע משמעותית על ידי פתיחה מסבית של קניינים בשבת. ככל שמדובר במדינת היהודים, תנאי כזה שייגביל את תאוות הבצע של בעלי הקניינים לא נשמע לי בלתי הגיוני. דא עקא, בהצעת החוק השבת לא ראיתי דרישה לפיה קניינים שייפתחו בשבת, ייסגרו ביום אחר במהלך השבוע.

ראוי לברר גם באופן מדויק יותר מה תהיה המשמעות המעשית של הקביעה שהקניינים יפתחו בשבת אחר"צ, לגבי ציבור העובדים שיהויב להתנייב לעבודה בשבת. מלבד עובדים חילונים, יש להניח שעיקר הפגיעה תהיה בעובדים מהציבור המסורתי המזרחי, שיכולתם לעמוד בלחצים מסוג זה קטנה יותר (לעומת הציבור הדתי), וזאת לפני שהזכרנו את המתאם

מוקדת מבט דתית, איני רואה במה נופלת החשיבות המוסרית לאפשר לאדם להגיע לסעוד או לבקר את הוריו הקנים הורים בעיר אחרת, מהצורך להגיע רכב צבאי בשבת לשם הפעלת סיור שגרתי. אני משער שאם הלל הזקן היה חי היום, ואדם זר היה מבקש ממנו להסיע אותו לבית-החולים העירוני כדי לסעוד את אמו החולה, הלל לא היה חושב פעמים, מניע (בשינוי) את האוטו, ומסיע את האישי. אם שמאי הזקן היה חי כיום, אני משער שגם הוא היה עושה דבר דומה, אולי בפנים זועפות. ואם זה נכון, המסקנה לגבי הפעלת תחבורה ציבורית בשבת בהיקף מינימלי היא ברורה. עולה מכאן כי ההתמקדות החילונית בזכות לבילוי' משרתת בעיקר את הממשלה, שממשיכה לחסוך' על הוצאה ציבורית של הפעלת התחבורה ציבורית בשבת, שאין הצדקה מוסרית שלא לבצע.

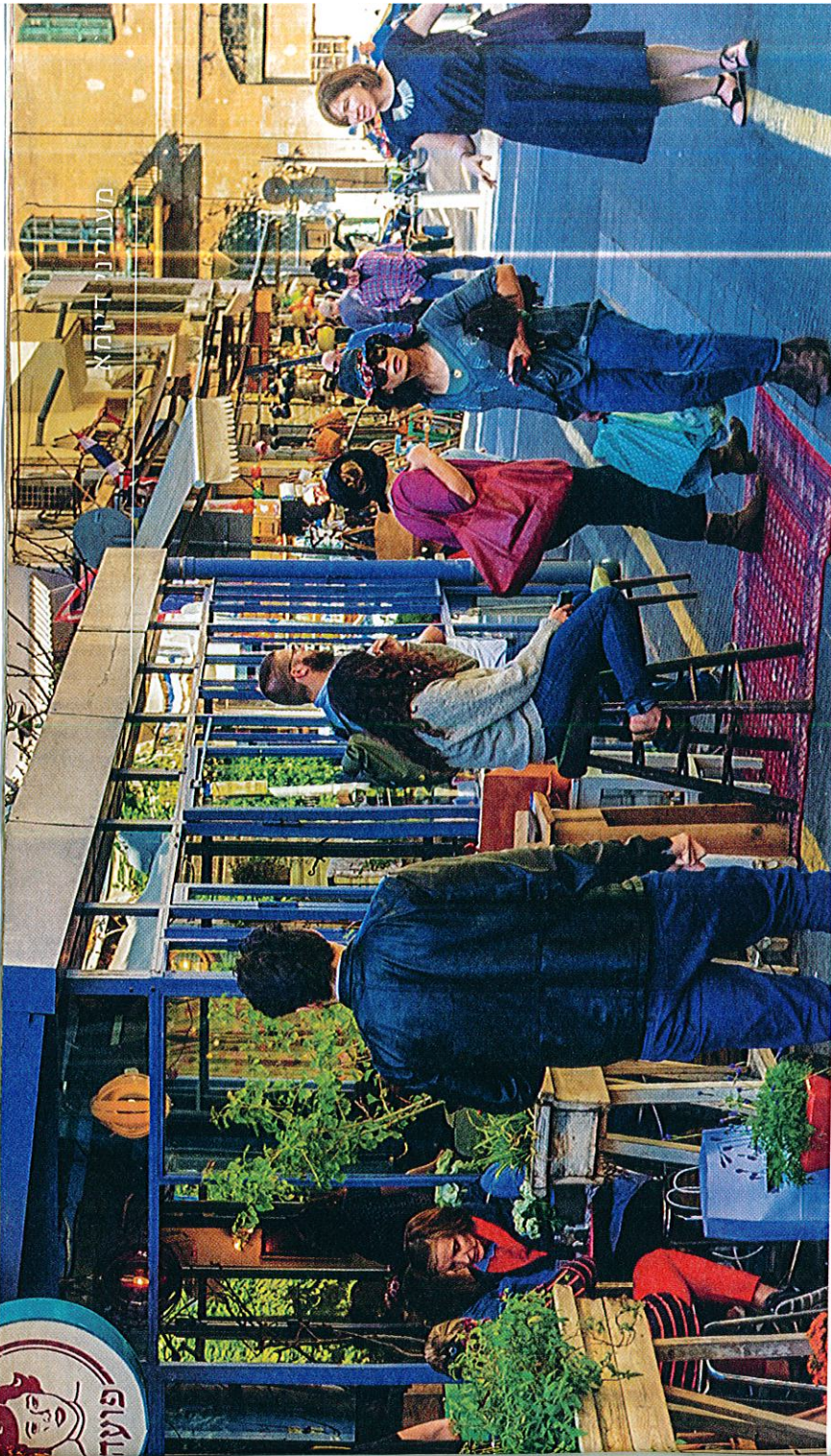
מנקודת מבט דתית, איני רואה במה נופלת החשיבות המוסרית לאפשר לאדם להגיע לסעוד או לבקר את הוריו הזקנים הדרים בעיר אחרת, מהצורך להניע רכב צבאי בשבת לשם הפעלת סיור שגרתי. אני משער שאם הלל הזקן היה חי היום, ואדם זר היה מבקש ממנו להסיע אותו לבית - החולים העירוני כדי לסעוד את אמו החולה, הלל לא היה חושב פעמים, מניע (בשינוי) את האוטו, ומסיע את האישי

אחרות שלא כאן המקום לדון בהן, אך לעניין ההתחברה ציבורית בשבת הן צפויות לסייע מאד¹. שלישית, מפגעי ההזיהום והרעש של רכבים אוטונומיים קטנים יהיו נזיחים לעומת אוטובוסים ומיניבוסים. בביעית, הרכבים יגיעו ללקוחות על פי הזמנה ספציפית, להבדיל נקוויו אוטובוס שיסתובבו ברחובות הערים גם כשלא יהיה בכך צורך מספיק.

היתר המסחר בשבת אחר הצהריים

כאן לעניות דעתי מדובר בעניין אחר לגמרי. איני מבין מדוע בשם מונות המנוחות בעצמה ומתגברת על משוללים ללא עזרה של מפעיל אנושי ובלא צורך בתכנון מיוחד של הכבש וסביבתו. המסונות האוטונומיות לא יפתרו את בעיות החפצא' של חילול השבת, אך יצמצמו באופן ניכר את בעיות האברא' (עדין יהיה צורך בעובדים אנושיים במקור, שירותי תיקוני דרך וכן הלאה).

הצעת חוק השבת מעלה גם שאלות רציניות לגבי היחס שבין המהוקקים (כלומר חברי הכנסת) לבין הציבור שהחוק המוצע יחול עליו, כלומר האזרחים. בצורת החיים שבה גדלת, קיבוץ (באותו-יצחק), נוהג דמוקרטיה: מקבלי החלטות – שהם כל הציבור, המצביע באופן ישיר באסיפה – נושאים באחריות מלאה למימוש החלטותיהם. את התורנות בסעודת השבת המשותפת ממלאים כולם, מהעובדים זוטרים ועד מרכז המשק. הדבר מבטיח במידה רבה שהחברה הקיבוצית לא תכפה על חבריה תורניות שבת שאינן נחוצות הפוגעות במנוחת השבת, שכן כולם נושאים באחריות אישית לביצוע התורניות.

מה לגבי המקרה הנוכחי של חוק השבת? דווקא בגלל שתחבי נכסת מקבלים שכר גבוה פי ששה מהשכר החייוני במשק, ראוי להם לגלות תשומת לב רבה יותר לרבות העובדים שייפגעו מהחקיקה המוצעת. האם חברי הכנסת או ילדיהם יצאו בתפוח בשבתות חורף למשמרתם בקניון? מסופקי. ובכן, במקום להעביד אזרחים בשבת, מוטב שתחבי הכנסת שלנו יטרונו על הגדלה משמעותית של השתתפות הממשלה בשירותים החברתיים, דוגמת החינוך, הבינוי, הרווחה, הבריאות והשירות.³

שבת וצדק חברתי

אין לי תשובה חלוטה לגבי היחס בין שני המוחזים דלעיל, אולם יש לכולנו כמה אינטואיציות בנושא, שראוי לא לזלזל בהן. גם אם מתבצעת כיום עבודה בשבת שדתיים מליטים את מכתם מהבעייתיות שבה (במלונות, למשל), איני חושב שעלינו להסיק מכך שיש לשפוך את התינוק עם האמבטיה, ולהתיר עבודות נוספות, אלא להאזין לדבריו של אהרן דוד גורדון: "על כן עלנו

3 זו משמיה לא קלה, שכן ה'צומטור', תוכנה לחישוב מסגרת התקציב, אמורה לדאוג שזמממשלה לא תגדיל את מסגרת התקציב. ראו עמר כהן, 'הגולם שקם על יוצריו', אתר המדרשת דבר ראשון (11.6.2017).

הלא-כיבוטל הקיים בישראל בין עוני לבין השתייכות מסורתית-מזרחית.

על איוו שעה בשבת אחה"צ יהיה מדובר? בשבתות קץ, בואו נניח שהעובדים ידרשו להגיע לקניון בשעה 15 אחה"צ, כדי שהתנריות יפתחו בשעה 16. העובד יסיים את ארוחת השבת עם משפחתו, ויצא לעבודה בקניון. זה לא נשמע כמו חוק שמדינת היהודים צריכה לכפות על אזרחיה העניים, אבל ניחא. ומה עם שבתות חורף, כשהשמש שוקעת בשעה 16:30? האם הקניונים ייפתחו בשעה 14? הרי בעלי הקניונים יהיו צריכים 'לצאת ליד' חובת' סעיף 76, כלומר לגרד קצת את השבת מהסוף. קרוב לודאי שבשבתות חורף יהיובו העובדים אפוא להתייצב בשבת בצהריים כבר בשעה 13. כנראה שעובדים אלו לא יזכו לשיר את 'דורו יקרא' בשולחן השבת עם משפחתם. יש גם אירוניה בכך שעניי ישראל שאין להם יכולת להחזיק רכב, יזכו כעת לנסוע בשבת בתבורה ציבורית – כדי להגיע לעבודה בקניון, בו הם יאלצו להתייצב מתוך דחק כלכלי.

שבת מנוחה וצמיחה: מה חברי הכנסת יכולים ללמוד מהקיבוצים?

האם החוק המוצע הוא פשרה בין דתיים לחילונים? או בין עם ישראל לנציגי התעשיינים ולשכחת המסחר? אם מישוה במועצה הלאומית לכלכלה מודאג מהקיסון בהוצאה האזרחית, בצריכה ובצמיחה, אולי כדאי שהמדינה תשתתף יותר בהוצאות הקיום של אזרחיה (למשל בקייטנות יולי-אוגוסט), במקום להפוך את השבת (ואת העובדים העניים) לשפחתה החרופה של הצמיחה. שכן לפי ההערכות, צמצום ממדי העוני יביא להגדלת הצריכה בשאר ימי השבוע. למה אפוא לכפות על עם ישראל את המסחר גם בשבת? אם אכן יהפוך יום ראשון ליום מנוחה רשמי נוסף במדינת ישראל, יוכלו האזרחים לעשות קניות ביום זה.

ערך 'עונג' השבת' שבשמו יפתחו מוסדות תרבות (דבר הנראה לי סביר) ומסעדות, יגורר קרוב לוודאי גם נתיחת קניונים. משפחתו קניונים בשבת, קשה להניח שתחניות מסחריות המצויות בהם יישארו סגורות. איני מבין מדוע בשם הרצון להתחשב בחילונים הדרים בעירנו צריך לכפות על עובדים עניים – ובכלל זאת חילונים – להפר את יום המנוחה השבועי שלהם

חולק יחד עם האל, היה אחד מן החידושים המשמעותיים ביותר של הדת המקראית" [...] "בעידן שלנו, יש להשתית את אבות המלאכה המוכרים על שני דברים אחרים: צרכנות וקניות, ושלטון המסך האלקטרוני על חיינו" [...] "אל תעשה/י כל דבר שקשור לעבודתך", "אל תעשה/י עסקים".

אם אנו לוקחים ברצינות את דבריו של גרין, ראוי שאת ההנחיה שהוא מעניב כלפי יחידים, נשתדל נציבור המלאה אכפתיות כלפי כלל ישראל, ובייחוד כלפי העניים שבו, ליישם במרחב היהודי-ישראלי הציבורי.

מודרנה, בדידות ואתגר השבת

מעבר לבעיית ההעסקה של עובדים עניים, ישנו נושא מרכזי המשליך על הבנת תפקידה של השבת בעידן המודרני: הבדידות. הבדידות אינה תופעה מקרית בעולם המודרני, אלא נובעת במישורן מהאתוס האינדיבידואליסטי שהנהיל למודרנה רנה דקרט. הבדידות מטרידה את היהודים החילונים יותר מאשר את היהודים הדתיים, שמסגרת בית הכנסת גונתת להם חויית חיבור משמעותית לחברי קהילתם. דווקא בגלל 'הנמכת רעשי הקרקע' הנושמים כל כך בימות החול, עלולים מי שאינם מוגיעים לבית הכנסת, לחוש תלושים ומנותקים מאד ביום השבת. בספרו

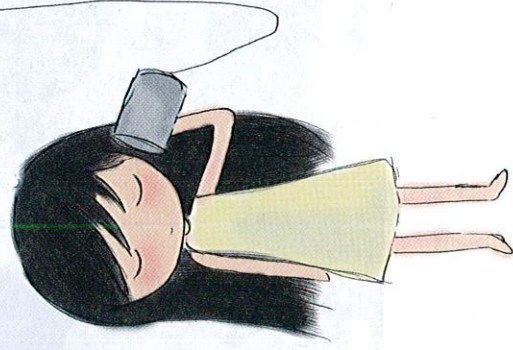
לראות את כל העובדים את עבודתנו כאילו הם עצם אחד עמנו, עצם אחד, אשר עלייתו או ירידתו של כל פרט שבו היא באותה המידה החלקית עלייתו או ירידתו של הכלל כולו, כלומר של כל הפרטים כולם, של כל אחד מאתנו". (מתוך מאמרו 'לא זו הדרך').

ה'עלייה' עליה מדבר גורדון אינה כללית דווקא, אך מהחנ"ך עולה בדרך כלל הטענה שהקב"ה ברא את עולמו באופן שבו עשיית הטוב אנוחה לחובל בסופו של דבר גם אל הגענו של שפע ארצי: "אם תשיב משבת רגלך עשות הפֶּסַח ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מקבד וכבודתו מעשות דְרִיקָה ממצוא הפֶּסַח ודבר דבר, או תקענע על ה' והרַבֵּבְתִיךָ על פְּמִתִי אָרֶץ והֶאֱלֵתִיךָ נחלת יַעֲקֹב אֲבִיךָ מִיַּי ה' דְּבַר" (ישעיה נח, 13–14). לאור הקשר ההלמיני בין הגדלת ההכנסה הפנויה בקרב עובדים עניים לבין צמיחה, יכול מאד להיות שישעיה לא כיוון רק לרמה המספרית. מעבר לצד הכלכלי, בל נשכח את דבריו החשובים של פרופ' ארתור גרין שהובאו בתחילת גיליון 'דעות' 76 (עמ' 8, 9):
הרעיון שלפיו העם כולו – לא רק המלך או האצילים – קיבל את המתנה האלהית של זכות המנוחה, שאותה הוא

4 להבדיל מעשירים המשקיעים חלק גדול מהון הפנוי שלהם מעבר לים, הוצאות הקיום של העשירונים הנמוכים מוצאות בעיקר בשוק המקומי, ולכן תורמות יותר לביטחון ישראל.

הבדידות היא תחושה אנושית יסודית המבקשת לנתב את האדם למפגש חי עם אנשים אחרים, אך החברה המתועשת והדיגיטלית נלחמת בהופעתו של רגש זה על ידי פיזור (=בידור) נפש, מה שבסופו של דבר בדרך כלל לא הופך את האדם למאושר יותר. מה המסקנה לענייננו? נראה שלא פחות משאנו צריכים 'להתאים' את עצמנו לדפוסים מסחריים, ראוי שנאזין לדברים טובים שהיו מצויים יותר בעולם המסורתי, אותם דחק העולם המודרני

במקום לנתב את הציבור החילוני 'להתחבר' למסכים, ובמקום 'לחבר' את הציבור החילוני המסורתי-מזרחי לשיטוט בקניון, אפשר לצפות מהמדינה לסייע בחיזוק הקשרים האנושיים המשפחתיים, הקהילתיים והשכונתיים ביום השבת, אשר אינם קשורים ליחסי מסחר. גם את זה עשויים ללמוד חברי הכנסת מהקיבוצים הדתיים, שהם דוגמה מוצלחת לקהילה שהשבת היא חלק חשוב מהמרקם הקהילתי שלה. למעשה, בשנים האחרונות משקיעה המדינה מאמצים ניכרים בכיוון זה, למשל במשרד לשוויון חברתי, לגבי טיפול בקבצים. בהקשר של השבת אפשר להציע, למשל, תמיכה עירונית בקיום אירועים במתנ"סים שכונתיים, שבהם ייפגשו תושבים זה עם זה סביב תכנים מגוונים (יהויים, תרבותיים, אמנותיים וכן הלאה), אותם תבחז הקהילה המקומית לקיים. אירועים אלו צריכים להיות ללא תשלום (את הצורך בהגברת השתתפות המדינה בקידום הטוב המשותף כבר הזכרנו), ובמידת האפשר להימנע מקיום מסחר. פעילויות אלה עשויות לחזק את הערך הגלום במצוות יום השבת: לאפשר לבני האדם להיות בקשר עם מקומם (במובן המילולי וגם החז"לי של המילה 'מקום'), ולעודד את טיפוח היחסים האנושיים בקהילות המקומיות.

6 לכן אני חושב שהמדינה חייבת לאפשר התחברות ציבורית מינימלית בשבת, כדי לאפשר למשפחות וחברים ממוקמות שונים בארץ להיפגש, וחשוב מכן, כדי לאפשר לאנשים לבקר את יקיריהם הבודדים.

נדב ברמן שריפמן, בן קיבוץ בארות-יצחק, גר בירושלים. נשוי לאלירז, אב לבאר, אחינעם, הלל ומיכה. משלים בימים אלה עבודת תואר שלישי בחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

העולם עד אתמול: מה נוכל ללמוד מחברות מסורתיות? כתב ג'ארד דיימונד:

בדידות אינה בעיה בחברות המסורתיות. אנשים זייס את חייהם במקום שנולדו בו או סמוך לו כשהם מוקפים קרובים וחברי ילדות. [...] איש אינו זר. [...] לעומת זאת, סכנת הבדידות היא בעיה כרונית בחברות התעשייתיות צפופות האוכלוסין. הביטוי "להרגיש לבד בחדר מלא אנשים" אינו רק צירוף מילים ספרותי: זוהי הוויה בסיסית לאמריקנים ולאירופים רבים, החיים בערים הגדולות והעובדים בין אנשים שהם כמעט אינם מכירים. אנשים בחברות המערביות עוברים רבות למקומות רחוקים, גם ילידים וחבריהם עוברים בנפרד למקומות רחוקים, ולכן אדם עשוי בסופו של דבר לגור רחוק ממשפחתו הקרובה ומחברי ילדותו.

המציאות הישראלית בדרך כלל דומה מאד לכן. הבדידות היא תחושה אנושית יסודית המבקשת לנתב את האדם למפגש חי עם אנשים אחרים, אך החברה המתועשת והדיגיטלית נלחמת בהופעתו של רגש זה על ידי פיזור (=בידור) נפש, מה שבסופו של דבר בדרך כלל לא הופך את האדם למאושר יותר. מה המסקנה לענייננו? נראה שלא פחות משאנו צריכים 'להתאים' את עצמנו לדפוסים מסחריים, ראוי שנאזין לדברים טובים שהיו מצויים יותר בעולם המסורתי, אותם דחק העולם המודרני. לא כל האמת טמונה בכיס המודרני שלנו.

5 מאנלית: עתליה זולבר, עם עובד, תל-אביב 2015, הציטוט מעמ' 439.